

kronikk

Det å kunne hankses med livssynsmangfold på en konstruktiv og berikende måte, innebærer å åpne seg mot det uensartede med en fordomsfri nysgjerrighet, skriver psykolog **BERIT REISEL**, nestleder i styre for Senter for Holocaustforskning og studier av livssynsminoritetenes stilling i Norge. Kronikken er basert på et innlegg på Eidsvoll 13. juni under markeringen av dagen da «jødeparagrafen» ble vedtatt strøket fra Grunnloven for 150 år siden.

My. m.
KRL/G. Di

Et jubileum til ettertanke

I 1814, samme år som Danmark åpnet for frie borgerrettigheter for sin jødiske befolkningsgruppe, innførte Norge forbud mot at gruppen skulle få adgang til riket. Det er 150 år siden forbudet ble opphevet. Hva er livssynsminoritetenes stilling i Norge i dag?

Samme år som Danmark startet normaliseringen av sitt forhold til en minoritet som i nærmere 2000 år hadde vært med på å prege europeisk utvikling, var de ledende og toneangivende krefter her i landet, i det ytterste landet, så opptatt av å skjermeseg mot påvirkning at de nedfelte beslutningen om utestengning i selveste § 2 i Grunnloven. Ikke i § 15 eller 21, men i den paragraf som ga saken nest høyeste prioritet da Grunnloven skulle skrives. 37 år senere ble deler av den strøket.

Nå, i år 2001, lever vi sammen; en homogen majoritet med et konglomerat av livssynsminoriteter i sin midte. Tidsbildet er annerledes, for det er lenge siden; vi har beveget oss fra ensartethet til mangfold, fra monisme til pluralisme om man vil, en forandring så stor at man et øyeblikk nesten skulle kunne forledes til å tro at alle gode krefter har vært i progresjon siden Henrik Wergelands kamp ble kronet med heder.

Så er ikke tilfellet, det vet vi alle. I løpet av denne tidsepoken har den moderne vestlige sivilisasjon og de moderne nasjoner på det europeiske kontinent, Norge inkludert, demonstrert en form for destruktivitet på ideologisk grunnlag som eidsvollsmennene ikke engang kunne fantasert seg frem til. Jeg sikter selvfølgelig til den intervensjon som hadde helt andre både demoner og dimensjoner ved seg, og der det ikke blott handlet om utestengning av disse annerledes tenkende, men om tiltetgjørelse av dem.

Noen vil si at dette også er lenge siden, så lenge siden at vi må legge det bak oss for å komme videre. Jeg vil påstå at vi ikke engang vet hvor vi skal om vi ikke forsøker å forstå samtiden i lys av nettopp denne fortid. Jeg vil gå så langt som til å si at vi er forpliktet til å lære av den og til å bringe videre det vi har lært.

Dette er noe vi blir minnet om til stadighet, som f.eks. nå når det nettopp i disse dager blir sendt ut til høring fra Det kongelige norske justisdepartement et spørsmål om hvorvidt det nåværende regelverk som gjelder forbud mot rasisme og rasistiske organisasjoner, er tilstrekkelig, eller om man må utvide det gjeldende forbud. Spelling av en problemstilling

eienskapet til sannheten fordi det kun finnes én, noe som uvegerlig bringer frem én vinner og mange tapere. Går man enda videre, vet man dessuten at den ene vinner ikke er en tilfeldig dialogpartner i sammenhengen, men en som står maktstrataene meget nær, og som igjen gjør at det hele får en selvforsterkende effekt.

Vi kjenner det godt fra de sammenhenger der majoriteten definerer virkeligheten på vegne av fellesskapet og der behov skal beskrives og imøtekommes på vegne av et flertall. Det hele blir på majoritetens premisser fordi minoritetenes premisser leveranser ikke får samme berettigelse. Pseudoenigheten blir dermed å forveksle med konsensus, og vi beveger oss i retning av en antatt syntese. Dette

ligger i selve sakens natur. På den måten blir virkeligheten forutsigbar og gjenkjennelig for normbærerne og for dem som bestemmer.

Tenker vi oss derimot en reell dialog der synspunktene vektles likt uansett representasjon, vil dette kunne skape både ubehag og utrygghet, hvilket man selvfølgelig helst vil unngå. Det vil derfor måtte gjøres et godt stykke arbeid fra beslutningstagernes side dersom man skal få det til. Dette anses selvfølgelig som viktig sett fra minoritetenes ståsted, fordi man ikke ønsker nok en gang å havne i situasjoner som f.eks. prosessen rundt KRL-faget er et aktuelt eksempel på.

Men ligger forpliktelsene og endringspotensialene kun hos majoriteten?

Definitivt ikke. Som sagt foreligger det her et spørsmål om hvor stor grad av ulikhet vi kan leve med og samtidig oppleve oss som et fellesskap. Det er en generell og en menneskelig problemstilling som vi kjenner fra alle gruppedannelser.

I denne sammenhengen vil jeg imidlertid bytte ut «hvor stor grad av ulikhet» med «hva slags type ulikhet» det her dreier seg om, fordi det synes mest relevant. Det har sin bakgrunn i min erfaring som re-

prinsippet fellesskapet uvedkommende med mindre det kan bringes inn som et bidrag eller være til berikelse for dette fellesskapet. Det er slik minoritetsidentiteten fortolker og rettleder. Det første kjennetegnes av lojalitet, det andre av diskresjon.

Og her er minoritetene svært forskjellige. Ikke bare når det gjelder bakgrunn i ulike kulturtradisjoner og historiske forhold, men også når det gjelder det faktum at noen er forankret i en majoritetsidentitet som er en annen enn den norske, mens andre altså har lange tradisjoner når det gjelder å innordne seg og leve som minoriteter integrert i en majoritet med en godt utviklet minoritetsidentitet. Denne identitet gir nemlig klare retningslinjer for hvor ens lojalitet skal forankres.

Har man derimot en majoritetsidentitet, kan dette oppleves annerledes. Det kan blant annet innebære at man har et konkurrerende sett lojaliteter som til dels kan komme i konflikt med de normer og verdier fellesskapet betrakter som ukrenkelige, og er det slik, oppstår det ofte problemer. Da kan det skapes konflikter fellesskapet hverken kan eller vil leve med. Dette kjenner vi fra gruppepsykologien uansett hvor vi vender oss.

Her har minoritetene et stort ansvar. Det påhviler dem et krav om å se til at kodene forstås riktig og at lojaliteten har den nødvendige forankring som gjør at uensartetheten blir av en slik karakter at man kan leve med den både som majoritet og som minoritet, og slik at man kan oppleve seg selv som del av det samme fellesskapet.

Lar dette seg gjøre samtidig som majoriteten arbeider med sitt prosjekt, er det mulig at vi kan endre problemstillingen fra pluralisme versus pluralitet til pluralisme og pluralitet, som vil gi oss mulighet for å studere hvordan man hankses med mangfoldet på en konstruktiv og fruktbar måte, noe man faktisk har gjort i tidligere tider på det europeiske kontinent. *Convivencia* er betegnelsen på nettopp dette fenomenet.

Retter vi søkelyset mot den

«Det er ikke slik at ord er ord, og handling er handling i rasistiske og antisemittiske sammenhenger»

«Vi lever i en majoritetskultur der det dype religiøse og ideologiske prosjektet går ut på å samle, innlemme, gjøre ensartet»

som altså stadig er aktuell, og som i de senere år dessverre er blitt ytterligere aktualisert.

Kanskje er ikke tidsbildet så annerledes likevel, kan man undres. Kanskje problemstillingen snarere er pluralisme versus pluralitet, som i denne sammenheng henspiller på motsetningen mellom mangfoldet og det å kunne hankses med det på en konstruktiv og berikende måte.

Hvorfor er så ikke dette sammenfallende, hvorfor foreligger det et motsetningsforhold her? Hvorfor er det ikke naturlig i dette vakre, lille, langstrakte landet, hvor det er god plass til alle, at vi åpner oss mot uensartethet med en fordomsfri, uforbeholden nysgjerrighet som i sitt vesen er inkluderende og aksepterende?

Jo, fordi vi først og fremst er mennesker med en begrenset toleranse for hvor mye ulikhet vi kan leve med før vi disintegrerer som gruppe, og fordi vi som de samme menneskene har en nedartet primitiv frykt for det ukjente. I tillegg, og her må jeg kun ta utgangspunkt i mine egne antagelser, tror jeg det er fordi vi også lever med en majoritetskultur der det dyperer religiøse og ideologiske prosjektet går ut på å samle, innlemme, gjøre ensartet og assimilere, i stedet for kun å integrere i et mangefasettert fellesskap der totaliteten skal utgjøre et dynamisk hele.

Det å skulle respektere til fulle og som likeverdige samhandlingspartnere annerledes tenkende og troende, blir dermed et slags paradoks, fordi det ligger en misjonsbefaling i bunnen. Dette er en av de store utfordringene vi alle må leve med.

Og her er det som om vi må utvide ideologiens mandat til også å gjelde tilgrensende områder, fordi disse holdningene faktisk også finnes som viktige elementer i norsk kultur og i norsk mentalitet og ikke bare i kirken, selv om kirken selvfølgelig har en overordnet stilling og et overordnet ansvar. For vi har statsreligion i dette landet, og vi har konfesjonsbundet undervisning i skolen, som alt sammen er med på å forsterke det jeg vil kalle et lineært tenkesett.

Som tokulturell jødinne, og dermed tilhørende en kulturkrets og en religiøs tradisjon uten en slik misjonsbefaling, er det som å se verden gjennom et prisme som dreies litt når det gjelder dette. For meg gir det mening å tenke lateralt i disse sammenhenger, det vil si å se fenomener som sideordnede og ikke som hierarkisk oppbyggede strukturer, fordi fenomenene kun på denne måten kan forstås ut fra seg selv og derved oppnå likeverd.

Det blir med andre ord viktigere å differensiere for å gjøre seg kjent med det som er forskjellig enn å legge vekt på det som er likt, og det blir nødvendigere å fokusere på det særpregede for å forstå kompleksiteten enn å sammenholde fellesnevnerne, fordi kompleksiteten har en verdi i seg selv og fordi den hjelper en til å forstå ens eget.

Tenker man lineært derimot, dvs. i hierarkiske strukturer, vil man måtte rivalisere om

presentant for en minoritet med over 2000 års trening i å være nettopp det, for da vet man det er noe som er viktigere enn annet når det gjelder å bidra til å opprettholde et slikt fellesskap fra minoritetenes side til forskjell fra å utfordre eller true det.

Dette viktige er blant annet at man i utgangspunktet skiller mellom det som er av betydning der ute, for både oss og de andre, og det som er av betydning der inne, bare hos oss. Det første legger til rette for at man kan leve i fredelig sameksistens, for at man kan samhandle på felles arena og for at man skal kunne beherske det samme kodespråk, som igjen er utgangspunkt for å bli respektert både som enkeltindivid, representant for en gruppe og som samfunnsborger generelt.

Det andre, det som er viktig der inne, er i

Hedret av jødene. ARKIVFOTO: INGAR STORFJELL
Monumentet over Henrik Wergeland på Vår Frelses gravlund ble satt opp av svenske og danske jøder i takknemlighet over at han hadde kjempet frem endringen i Grunnloven. Wergeland oppfattet den såkalte jødeparagrafen som en skamlett på nasjonens ære.

aktuelle situasjon for livssynsminoritetenes stilling i Norge, er vi vel ikke riktig sikre på hva vi ser. Det foreligger ikke noen samlet fremstilling eller analyse av dette foreløpig. Det vi vet, er at det er livssynsminoritetene selv som må arbeide for å hegne om sine rettigheter og ivareta sine interesser, slik det vel kanskje må være, og slik det vel er andre steder også. Vi må ta vare på oss selv.

Når det er sagt, skal det legges til at det oppleves uforståelig og forstemmende når de to ungdommene i Sogndal dømt i Beheim Karlsen-saken, samtidig blir frikjent etter rasismeparagrafen. Det viser unnfalpenhet og at påtalemakten ikke evner å se mønstre og historiske linjer. Det er ikke sikkert offeret tilhørte en livssynsminoritet eller en etnisk minoritet, denne gangen var han kanskje bare brun i huden. Og det er jo nettopp det dette dreier seg om. Grensene flyttes.

Slike overgrep er sykdomstegn i samfunnet som angår oss alle, fordi det utgjør en trussel rettet mot hver og én, konkret og moralsk. Jeg forstår at det er viktig å hegne om ytringsfriheten, men jeg tror det er på høy tid å redefinere begrepet ytring, slik at vi forstår at ytringer i nazistiske og rasistiske sammenhenger simpelthen er en del av handlingsmønsteret. Vi må finne frem til en ny forståelse av ordets betydning.

For det er ikke slik at ord er ord, og handling er handling i rasistiske og antisemittiske sammenhenger. I disse sammenhengene er ord en forutsetning for handling, og dermed en del av den. Her er ordene simpelthen handlingen selv, fordi de er vevet sammen av en ideologi der propagandaen og slagordene er selve handlingens drivkraft.

Vi vet dessuten at vi har enda en rettsak i vente, om drapet på Benjamin Hermansen 26. januar i år. Natten til den internasjonale Holocaustdagen. Vi vil følge nøye med også i denne saken, for her skal viktige prinsipper opp til vurdering på ny.

I disse dager er monumentet over deportasjonen av de norske jødene skjendet ved at minneplaten er fjernet. Det er mindre enn åtte måneder siden monumentet ble avduket. Vi kjenner ikke gjerningsmennene, ei heller deres motiver, men vi forventer at majoriteten ser sammenhenger og at de står solidarisk og samlet fordi de forstår at det ikke er «de andre» som er ofrene her, men de selv. Det var slik Henrik Wergeland lærte oss å tenke.

La oss derfor håpe at vi fortsatt kan lære, og at vår videre sameksistens vil kunne utvikle seg i denne store menneskerettsforkjemperens ånd. Vi har mye å ta fatt på, og arbeidet er ikke enkelt, men gevinsten ved å lykkes er brytet verd.

«Du skal elske din neste som deg selv,» står det i noen bibeloversettelser. Som psykolog og terapeut vet jeg at dette ikke alltid er så mye å trakte etter. Jeg liker derfor følgende oversettelse bedre: «Du skal elske din neste, for han er som deg.»